

УДК 659.13:[338.48.378]

Субота Л. А.

КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОМУ ЧИТАННЮ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У НЕМОВНОМУ ВНЗ

У статті розглянуто процес реалізації комунікативного підходу в навчанні професійно-орієнтованому читанню іноземних студентів немовних вузів на заняттях з російської/української мови, узагальнені основні види роботи з науковими текстами, що використовуються як дидактичний матеріал під час навчання мови спеціальності.

Ключові слова: комунікативний підхід, професійно-орієнтоване читання, мовленнєва діяльність, науковий стиль, компетенція, смисловий аналіз.

Субота Л. А. Коммуникативный подход в обучении профессионально-ориентированному чтению иностранных студентов неязыковых вузов. – Статья.

В статье рассмотрен процесс реализации коммуникативного подхода в обучении профессионально-ориентированному чтению иностранных студентов неязыковых вузов на занятиях по русскому/украинскому языку, обобщены основные виды работы с научными текстами, используемые в качестве дидактического материала при обучении языку специальности.

Ключевые слова: коммуникативный подход, профессионально-ориентированное чтение, речевая деятельность, научный стиль, компетенция, смысловой анализ.

Subota L. A. The communicative approach in teaching of professionally-oriented reading of foreign language teaching in higher education. – Article.

The article describes the process of implementation of the communicative approach in teaching of professionally-oriented reading of foreign students in the class room for the Russian/Ukrainian language at high schools, summary zest he main types of work with scientific texts that aroused searching materials for teaching language specialty.

Key words: communicative approach, professionally-oriented reading, speech activity, scientific style, competence, semantic analysis.

Процес навчання української/російської мови як іноземної побудований на комунікативній основі, підґрунтям якої є формування комунікативного підходу, що сприяє розвитку мовних, мовленнєвих та комунікативних компетенцій в умовах соціальної взаємодії та спрямований на практику спілкування. Володіння мовою як засобом спілкування передбачає моделювання основних, принципово важливих параметрів комунікації, створення таких умов, при яких засвоєння мовленнєвого матеріалу здійснювалося б природним шляхом, у процесі спілкування. У цьому зв'язку міжкультурна компетенція майбутнього спеціаліста стає не тільки показником володіння нормами мови, що вивчається, але і основою розуміння іншого культурного контексту. Теоретичні положення, практичні напрацювання, що викладені в дослідженнях значної кількості вітчизняних та зарубіжних учених, спрямовані на формування іншомовного професійно-орієнтованого читання студентів у немовному ВНЗ. Водночас у сучасних наукових дослідженнях комунікативний підхід у навчанні іноземних студентів українській/російській мові за професійним спрямуванням в достатній мірі не висвітлено. Основна увага дослідників звернена на розв'язання питань, пов'язаних із реалізацією комунікативного підходу в навчанні іноземних мов. Комунікативний підхід, що передбачає різнобічний мовленнєвий розвиток студентів на матеріалі наукового тексту становить найбільшу цікавість в контексті нашого дослідження.

Актуальність статті зумовлюється вивченням комунікативної організації професійно-орієнтованого читання та зростанням інтересу до наукового

аналізу процесів професійної мовленнєвої діяльності і, особливо, до практичних рекомендацій, які випливають з цього аналізу і покликані сформувати у іноземних студентів навички та вміння зрілого читання.

Головним напрямом комунікативного підходу є навчання мовлення під час якого реалізується його головна функція – комунікативна. Що не могло не вплинути на характер методичного осмислення наукових досягнень в галузі комунікативної лінгвістики, окремі аспекти якої знайшли своє відображення в роботах таких українських вчених як: В. І. Бадер, А. П. Загнітко, О. В. Караман, Т. М. Котик, І. М. Кочан, Н. В. Мордовцева, Л. В. Струганець, М. Я. Плющ, О. Н. Хорошковська (перспективи розвитку української лінгводидактики), О. М. Біляєв, І. В. Варнавська, М. С. Вашуленко, Н. М. Веніг, А. М. Богущ, Н. В. Гавриш, О. М. Горошкіна, Н. І. Луцан, Г. О. Михайловська, Л. В. Скурагівський, В. І. Статівка (формування комунікативно-мовленнєвих умінь), Л. І. Мацько, Л. М. Паламар, М. І. Пентилюк (застосування компетентнісного підходу при вивченні мовних одиниць), М. П. Кочерган, Т. В. Симоненко (мовленнєвий акт в комунікативній лінгвістиці). Оскільки особливий інтерес у руслі нашого дослідження становлять роботи тих авторів, які вивчають проблеми комунікативного підходу до навчання читання професійно-орієнтованих текстів, спробуємо розглянути їх більш детально. Зокрема наукові праці таких вітчизняних вчених, як Г. В. Барабанова, Л. В. Биркун, Л. А. Бондар, Р. О. Гришкова, Т. К. Донченко, Г. В. Кравчук, К. Ф. Кусько, О. С. Малюга, В. С. Поліна, Н. К. Склярєнко,

О. Б. Тарнопольський, І. В. Тимошук, Г. А. Чердніченко, які присвятили свої дослідження проблемі навчання професійно-орієнтованого читання. За Г. В. Барабановою, професійно-орієнтоване читання – це складна мовленнєва діяльність, обумовлена професійними інформаційними можливостями і потребами [1, 70-71]. У немовному ВНЗ універсальною дидактичною одиницею професійно-орієнтованого навчання є автентичний текст (від гр. *authenticos* – справжній, достовірний текст певного автора), який надає фактологічний матеріал для організації навчального спілкування [1, 36]. Комунікативний підхід спрямований на практику спілкування, на розвиток у студентів навичок та вмінь використовувати мовні форми для реалізації реальних комунікативних цілей, в реальних життєвих ситуаціях [6]. Для того щоб стати ефективним користувачем мови, студенти повинні не тільки здобувати мовні знання (орфографії, фонетики, лексики, граматики), а й розвивати практичні навички та вміння успішного спілкування. [6, 20-48.]. Зазвичай студент повинен досконало володіти знаннями мови країни, в якій він навчається. Вивчення мови здійснюється, паралельно з іншими видами пізнавальної діяльності, через спеціально відібрані навчальні тексти професійного спрямування.

В. С. Поліна поуточнює, що комунікативний підхід має на увазі навчання спілкуванню і формування певного рівня мовленнєвих умінь: «вміння усно спілкуватися в типових ситуаціях; вміння розуміти на слух основний зміст автентичних текстів; вміння читати й розуміти автентичні тексти різних стилів та жанрів з різним ступенем розуміння їхнього змісту; вміння зафіксувати й передати письмово інформацію» [8, 41-42]. Такий підхід покликаний підготувати студентів до використання мови в учбовому процесі та міжкультурному спілкуванні. Читання як вид мовленнєвої діяльності є практичною метою навчання й засобом навчання української / російської мови у вищій школі. Важливим складником іншомовної компетенції фахівців будь-якої галузі є професійно-орієнтоване читання.

Комунікативний підхід, як зазначає Р. О. Гришкова, розширює можливості навчання й вивчення іноземних мов, а саме: оволодіння іншомовним міжкультурним спілкуванням шляхом формування й розвитку міжкультурної комунікативної компетенції та її складових: мовленнєвої, мовної, соціокультурної, соціолінгвістичної, дискурсивної та стратегічної компетенцій, а також набуття вмінь долати розбіжності в повсякденному, професійному та академічному спілкуванні. Читання текстів фахового спрямування сприяє збагаченню загальної й професійно-орієнтованої термінологічної лексики як основи плідної інтерактивної мовленнєвої діяльності студентів, а також ситуа-

тивного моделювання, опрацювання на заняттях тематично прогнозованих ситуацій, характерних для реальної діяльності спеціалістів певного профілю, забезпечуючи тим самим оптимальну результативність формування професійно спрямованої комунікативної мовленнєвої компетенції фахівців відповідної сфери. [4, 10]. Відібрані тексти повинні бути цікаві з професійної точки зору, в них мають порушуватися питання, пов'язані з фаховим навчальним матеріалом, до того ж вони повинні відбивати прагматичні інтереси студентів з огляду на їхню майбутню професійну діяльність та бути соціально вмотивованими [5, 97].

Мета статті – пошук основних методів роботи з текстами за фахом, що спрямовані на формування вмінь професійно-орієнтованого читання іноземних студентів у немовному ВНЗ.

Необхідність розробки науково обґрунтованої системи роботи над текстом у навчанні української/ російської мови на сучасному етапі визначила цілий ряд питань, які потребують вирішення. Це, перш за все, особливості наукового тексту, його раціональний характер, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Враховуючи сказане вище звернемо особливу увагу на основні елементи наукового тексту, мовні особливості наукового стилю, закономірності побудови наукового тексту, питання відбору автентичних фахових текстів та створення завдань комунікативного характеру, що, безперечно, вимагає міцної теоретичної бази.

Тексти професійного спрямування займають важливу роль у навчанні української/російської мови. Такі тексти дають можливість контролювати та скеровувати процес читання (слухання) на активізацію нового лексичного чи граматичного матеріалу, на їх основі розвивати навички й уміння усного та писемного спілкування, створюючи комунікативні ситуації на основі тексту. О. Б. Тарнопольський підкреслює, що «потрібне глобальне, а не детальне розуміння прочитаного», позаяк саме цей метод є дуже продуктивним у немовному технічному ВНЗ, де недостатня кількість часу не дає можливості широко використовувати інші підходи до вивчення іноземної мови [11, 78]. У професійно орієнтованому навчанні вся увага викладача і студентів зосереджена на мові тієї чи іншої спеціальності. Предметний зміст цієї спеціальності також не залишається поза увагою, але він скоріше створює фон, на якому розгортається навчання, а не те, чому дійсно приділяється увага.

К.Ф. Кусько вважає, що «текст за фахом – це передусім засіб становлення та розвитку професійної, точніше мовно-професійної майстерності» [7, 17]. Від змісту тексту залежить ефективність організації навчальної інтерактивної діяльності з розуміння смислової інформації та результативність засвоєння термінологічної лексики при

вживанні її у висловлюванні студентів. Іншомовні автентичні тексти є цінним інформаційним та пізнавальним матеріалом, який доповнює отримані студентами під час вивчення спеціальних дисциплін знання. [12, 65].

На переконання Л. А. Бондар, характерними особливостями науково-технічного стилю є його інформативність, логічність, точність та об'єктивність, ясність та зрозумілість [2, 83]. Тексти, що належать до цього стилю, можуть по-різному виявляти відповідні ознаки, у всіх таких текстах переважає використання мовних засобів, які допомагають задовольнити потреби спілкування [3].

Дещо іншої думки притримується Н. К. Скляренко, яка вважає, що успішно навчити іноземної мови можливо лише на основі обґрунтованої системи вправ. Успішність реалізації навчання читання залежить не лише від відбору професійно-орієнтованих текстів, але й від правильно підібраних вправ, послідовності їх застосування на різних етапах навчальної діяльності. Погодилося, що ефективність процесу навчання читання може бути забезпечена завдяки професійно-орієнтованим текстам, а його кінцевий результат – методично обґрунтованій системі вправ [9, 8]. Дослідження з методики навчання іноземного професійно-орієнтованого читання студентів немовних ВНЗ (Г. А. Чередніченко, Л. Ю. Шапран, Л. І. Куниця) засвідчили, що педагогічно доцільними є наступні види робіт з оволодіння навичками читання літератури за фахом: робота з оригінальними професійно-орієнтованими текстами, а саме: аналітико-синтетичне (і обов'язково екстенсивне) читання з відповідним контролем розуміння прочитаного у процесі аудиторних занять; виконання ефективних вправ (на спеціально підібраному для цього матеріалі) до і після читання професійно-орієнтованих текстів [13, 152].

У підготовці до освоєння своєї майбутньої спеціальності, на основі набутих знань формуються навички та удосконалюються вміння читати загальнонаукову і профільну літературу, розвивається особистісна готовність іноземних студентів до своєї професійної діяльності. У світлі цього викладачеві потрібно враховувати методи і форми навчання, які, в свою чергу, провокують інтерес і зумовлюють необхідність в педагогічних дослідженнях. Приналежність до наукового стилю мовлення проявляється в лексико-граматичному наповненні тексту, оформленого граматичними конструкціями і насиченого науковою термінологією, що точно і однозначно називає спеціальні поняття наукової сфери спілкування і розкриває її зміст. Вихідною формою наукового мислення є поняття, адже майже кожна лексична одиниця в науковому стилі позначає поняття або абстрактний предмет. Тема наукового повідомлення визначає специфіку розвитку науки, її змістове ядро, що ор-

ганізовує навколо себе всі повідомлення і визначає структуру тексту. Відомо, що основними ознаками структури є зв'язність смислового змісту тексту та його цілісність. До структури твору відносять комунікативну та пізнавальну підструктури, що перебувають в постійному взаємозв'язку, забезпечують хід комунікативного акту та відображають особливості фрагмента дійсності. Структура твору підпорядкована меті, заради якої його написано. При розгляді структури наукового тексту, зауважуємо, що вдосконалення навичок писемного мовлення в рамках професійних потреб студентів і, насамперед, навичок побудови мовленнєвого висловлювання на основі тексту за фахом, оволодіння необхідними лексико-семантичними конструкціями, які використовуються при описі та аналізі наукового тексту, розуміння, засвоєння, відтворення й активне продукування текстів має для нас першочергове значення. Робота над текстом за фахом, підготовка яких передбачає використання ознайомлювального та вивчаючого видів читання, складається з наступних завдань: самостійний поділ тексту на смислові частини, абзаци; складання тексту з розрізнених абзців; знаходження логічних відповідностей в тексті; складання різних видів плану; виділення в тексті суттєвої інформації, яка підтверджує або спростовує основну тезу; знаходження в тексті фактичного матеріалу за певною ознакою і т. п. [10].

Вивчення загальної структури наукового тексту починаємо з абзацу. Зазвичай, перше та друге речення в абзаці складаються з ключових слів і основної фрази, що виражає його головну думку. Зміст кожного наступного речення пов'язаний з попередньою фразою тематичним зв'язком. Другорядні речення розширюють і поглиблюють основну інформацію, вони є істотною, але не головною в абзаці інформацією, за потреби вони доповнюють та ілюструють основні положення абзацу. Іноді в кінці абзацу подається висновок. Таким чином, інформативний центр абзацу в наукових текстах знаходиться на початку абзацу. У науково-популярних текстах можливі інші варіанти структури абзацу.

Розглянемо загальну структуру наукового тексту «Організм як єдине ціле» на прикладі смислового аналізу абзацу: *Організм є єдиною системою. У складному організмі клітини і міжклітинна речовина утворюють тканини, з тканин побудовані органи, органи об'єднані в системи. Всі клітини, тканини, органи і системи органів тісно пов'язані один з одним і взаємно один на одного впливають. В основі життєдіяльності живого організму лежить обмін речовин, що включає в себе процеси асиміляції і дисиміляції* (14, 7). Отже, як бачимо, у першому реченні задана тема абзацу: «Організм як система». Тема пов'язана з назвою тексту «Організм як єдине ціле» і формулюється в описовому плані, при

цьому використовуються конструкції: «що являє собою що, що – це що». Речення побудовано за схемою суб'єкт (S) → предикат (P) → об'єкт (O), де S – іменник (організм). Тема як змістовне ядро тексту організовує навколо себе всі повідомлення і визначає структуру тексту.

У другому реченні визначаємо структуру єдиної взаємозалежної системи в її компонентах за допомогою конструкції «що утворює що». Сюжет спочатку розвивається від загального до конкретного (наприклад: *У складному організмі клітини і міжклітинна речовина утворюють тканини*) (14, 7). Далі – від часткового до загального (наприклад: *З тканин побудовані органи, органи об'єднані в системи*) (14, 8). У даному реченні спостерігається нанизування, повторення знаменних слів. Нанизування забезпечує семантичну зв'язність тексту відповідно до логіки розвитку теми. Семантична зв'язність наукового тексту проявляється, насамперед, на лексичному рівні використанням однакових або семантично споріднених елементів. Цю функцію виконують лексичні повтори або синонімічні варіанти в словах-заступниках. Звертаємо увагу на те, що повторення знаменних слів є характерною рисою наукових текстів і розглядається як істотна ознака їх семантико-синтаксичної зв'язності. Комунікативна цілісність проявляється в тому, що кожне наступне речення опирається в комунікативному плані на попереднє, рухає висловлення від відомого до нового, у зв'язку з чим утворюється тематичний ланцюг, який має кінцевий характер. За кожною комунікативною ситуацією закріплені найбільш типові, поширені, частотні мовні засоби. Зв'язність тексту здійснюється за допомогою низки структурних та лексико-семантичних засобів. Для успішного спілкування у навчальній сфері необхідне знання мінімуму елементарних моделей речень, без яких навчання неможливе.

У третьому реченні (*Всі клітини, тканини, органи і системи органів тісно пов'язані один з одним і взаємно один на одного впливають*) спостерігаємо подальший розвиток теми за допомогою синтаксичного зв'язку (14, 8). Синтаксичний зв'язок у реченні здійснюється завдяки сполучникам (сурядних, підрядних), співвідносним словам або інтонації. Мета опису – створення цілісної уяви через відмінності предметів за істотними або несуттєвими ознаками. В описах перераховують у певній послідовності ознаки та властивості предмета чи явища, існуючі зв'язки і відношення між ними для того, щоб у читача склалося чітке закінчене уявлення про даний об'єкт.

В останньому реченні (*В основі життєдіяльності живого організму лежить обмін речовин, що включає в себе процеси асиміляції і дисиміляції*) розвиток думки здійснюється за принципами «від відомого до невідомого», «від простого до

складного» (14, 9). До елементів розвитку думки і зв'язності тексту відносяться відома і нова інформація. Якщо відома інформація тексту має узагальнене значення, характеризується в загальних рисах, то нова інформація розкриває, конкретизує фактичну інформацію, впливає на розвиток змісту. Текст створюється заради мети, яку ставить автор перед читачем, підпорядкований комунікативній меті висловлювання.

Відповідно до проведеного аналізу абзацу тексту ми пропонуємо наступні види завдань: 1) Найдіть компоненти – знаменні слова, які повторюються в даному абзаці. 2) Побудуйте схему взаємозв'язку компонентів, що входять до структури складного організму. 3) Назвіть ключові слова та словосполучення, за допомогою яких здійснюється семантична зв'язність фраз абзацу. 4) За допомогою якого синтаксичного зв'язку розвивається тема абзацу? 5) Як наступне речення продовжує і доповнює інформацію попереднього речення? 6) В якому напрямку розвивається сюжет розповіді: від загального до конкретного чи навпаки? 6) Визначте відоме і нове у структурі абзацу.

Враховуючи принцип комунікативного підходу до навчання української/російської мови у немовному ВНЗ, основне місце посідають комунікативні вправи, що моделюють ситуації реального спілкування. У зв'язку з цим навчальна діяльність іноземних студентів організовується таким чином, щоб вони виконували вмотивовані дії з мовленнєвим матеріалом для вирішення комунікативних завдань, спрямованих на досягнення цілей та намірів спілкування мовою, що вивчається. Комунікативний підхід до навчання професійно-орієнтованому читанню на заняттях з української/російської мови у немовному ВНЗ зорієнтований на вивчення мови через спілкування. Здійснення іншомовної мовленнєвої діяльності студентів на заняттях є ефективним засобом реалізації комунікативного підходу до вивчення мови.

Таким чином, ми розглянули особливості відбору та аналізу професійно орієнтованих текстів, мета яких формування у іноземних студентів навичок і вмінь компресії наукового тексту: виділення теми, мікротем, відомої та нової інформації, смислових частин і визначення зв'язків між ними. Звичайно, приведені види вправ не вичерпують великої кількості форм і методів навчання з розвитку та удосконалення писемного професійного мовлення іноземних студентів у вивченні письмового повідомлення на основі тексту за фахом. Використання комунікативного підходу в навчальному процесі означає, що формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь, оволодіння засобами спілкування спрямоване на їх практичне застосування, що є необхідною умовою професійної підготовки іноземних

студентів. Подальша робота в обраному напрямі буде спрямована на вдосконалення різних видів вправ, що забезпечують здійснення мовленнєвих умінь відповідно до вимог мовленнєвої ситуації та комунікативного завдання, доцільне викори-

стання мовних засобів вираження думки, правил мовленнєвої поведінки. Проблема навчання читання іншомовної літератури за фахом ще чекає своєї розробки як в теоретичному, так і в практичному плані.

Література

1. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ: [монографія] / Г.В. Барабанова. – Київ: ІН-КОС, 2005. – 315 с.
2. Бондар Л. А. Механізми перекладу англійських термінів-новоутворень українською мовою / Бондар Л. А. // Структура і семантика мовних одиниць. Філологічні студії. Наук. вісник Криворізького пед. ун-ту. Зб. наук. пр. – Вип. 6. – Ч. 2. – 2011. – С. 81-87.
3. Бондар Л. А. Механізми перекладу англійських термінів-новоутворень українською мовою [Електронний ресурс] / Л. А. Бондар – Режим доступу до ресурсу: journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/download/515/485.
4. Гришкова Р. О. Педагогічні засади формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі фахової підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктор. пед. наук: спец. 13.00.04 – «Теорія та методика професійної освіти» / Р. О. Гришкова. – Київ, 2007. – 38 с.
5. Гришкова Р. О. Реалізація оновленого змісту англійської підготовки студентів нефілологічних спеціальностей в умовах сьогодення / Р. О. Гришкова. // Педагогіка. Наукові праці. Том 123. – 2009. – С. 94-98.
6. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови / Перекл. з англ. мови та адаптація Л. В. Биркун, Вступ. В. В. Мошков. – Oxford: OxfordUniversityPress, 1998. – С. 20-48.
7. Кусько К. Ф. Лінгвістика тексту за фахом / К. Ф. Кусько // Лінгводидактична організація навчального процесу з іноземних мов у вузі. Колективна монографія. – Львів: Світ, 1996. – 134 с.
8. Поліна В. С. Нові методичні підходи до викладання іноземної мови в умовах навчального комплексу неперервної освіти / В. С. Поліна // Педагогіка і психологія : науково-теоретичний та інформаційний журнал АПН України. – К. : Педагогічна преса, 12/2004. – № 4 (45). – С. 36-46.
9. Склярєнко Н. К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок та вмінь / Н. К. Склярєнко // Іноземні мови. – 1999. – № 3. – С. 3-8.
10. Субота Л. А. Русский язык / Л. А. Субота // Учебник для иностранных студентов высших учебных заведений Украины. – Ч. II. – X. : Майдан, 2009. – 344 с.
11. Тарнопольський О. Б. Методика навчання англійської мови на 2 курсі технічного вузу / О. Б. Тарнопольський. – К. : Вища школа, 1993. – 167 с. – С. 54.
12. Тимошук, І. В. Особливості викладання англійської мови професійного спрямування студентам економічних спеціальностей / І. В. Тимошук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2013. – Вип. 4. – С. 64-68.
13. Чередніченко Г. А. Методика навчання іншомовного професійно-орієнтованого читання студентів немовних вищих навчальних закладів / Г. А. Чередніченко, Л. Ю. Шапран, Л. І. Куниця // Вісник ХНУ. – 2010. – № 17. – С. 150-157.
14. Филянина Н. Н. Русский язык. Пособие по научному стилю речи для иностранных студентов 3-4 курсов медико-фармацевтического профиля / Н. Н. Филянина, В. В. Цыганенко, Т. В. Гаврюшенко, Т. В. Крысенко, Л. А. Субота, Л. В. Синявина, Е. А. Долгая. – Харків: НФаУ, 2011. – 424 с.